Alexandru Mareş

ŞCOALA FILOLOGICĂ DIN INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”

1. Desemnând în ultimul timp critica textelor şi tehnica ediţiilor, filologia a cunoscut imediat după încheierea celui de-al doilea război mondial un moment de stagnare, vizibil în special în activitatea lingviştilor, atraşi tot mai vădit spre studiul limbii române actuale. E suficient să privim producţia de ediţii consacrate textelor vechi, apărute în intervalul 1945–1965, pentru a observa că în dreptul lingviştilor nu pot fi trecute decât patru reuşite[1], în vreme ce istoricii, pe lângă ediţiile de cronici[2], se pot lăuda şi cu impunătoarea colecţie de *Documente privind istoria României*, cuprinzând 31 de volume publicate în intervalul 1951–1960[3].

2. Crearea în 1965, în cadrul Institutului de Lingvistică din Bucureşti, a Sectorului de limbă literară şi filologie a dat, printre altele, un puternic impuls studiilor filologice. Ion Gheţie, şeful acestui departament, a stabilit de la bun început ca pe o prioritate a activităţii de perspectivă a sectorului elaborarea unei vaste monografii consacrate originilor scrisului în limba română. Reexaminarea

[1] Ioan Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Ediţie îngrijită cu glosar, indice şi o introducere de Iorgu Iordan [Bucureşti, 1955] (cf. ediţia a II-a revăzută, 1959); *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Braşov, 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti (1574)*. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963; *Crestomaţia romanică*, întocmită sub conducerea acad. I. Iordan de M. Avram, N. Dănăilă, Fl. Dimitrescu ... , vol. I, Bucureşti, 1962, vol. II, 1965 (72 de texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea); *Pagini de limbă şi literatură română veche*. Texte alese, prefaţă şi note de B. Cazacu, Bucureşti, [1964] (46 de texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea).

[2] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, [Bucureşti], 1955 (ediţia a II-a, 1958); Miron Costin, *Opere*. Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitecu, [Bucureşti], 1958; *Istoria Ţării Româneşti de la 1688 până la martie 1717*. Ediţie întocmită de Constantin Grecescu, Bucureşti, 1959; *Istoria Ţării Româneşti de la 1290–1630 (Letopiseţul cantacuzinesc)*. Ediţie critică întocmită de Constantin Grecescu şi Dan Simonescu, [Bucureşti], 1960; *Cronicari munteni*. Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I–II, Bucureşti, 1961.

[3] *A. Moldova*, Veacul XIV, XV, vol. I–II, [Bucureşti], 1954, Veacul XVI, vol. I–IV, [Bucureşti], 1951–1953. Veacul XVII, vol. I–VI, [Bucureşti], 1951–1957; *B. Ţara Românească*, Veacul XIII, XIV şi XV., vol I, [Bucureşti], 1953, Veacul XVI, vol. I–VI + Indice, [Bucureşti], 1951–1953, Veacul XVII, vol. I–IV + Indice [Bucureşti], 1951–1960; *C. Transilvania*, Veacul XI, XII şi XIII, vol. I–II, [Bucureşti], 1951–1952, Veacul XIV, vol. I–IV, [Bucureşti], 1953–1955.

LR, LVIII, nr. 1, p. 65–121, Bucureşti, 2009

BDD-A587 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:30 UTC)

problemelor începuturilor scrisului românesc presupunea însă şi o înnoire metodologică, de neconceput fără concursul unor instrumente de lucru perfecţionate. În consecinţă, s-a trecut imediat la alcătuirea unor lucrări preliminare. Gh. Chivu şi Mariana Costinescu au întocmit o bibliografie menită să faciliteze orientarea rapidă în problemele ridicate de studiul primelor texte literare româneşti (*Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, 1974). Alte două lucrări, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, 1974, de Ion Gheţie şi Al. Mareş, şi *Baza dialectală a românei literare*, 1975, de Ion Gheţie, au fost realizate, printre altele, şi pentru a servi la localizarea textelor româneşti. Tot Ion Gheţie va fi acela care va propune ca operaţiile de localizare a textelor vechi să se efectueze prin raportare la configuraţia dialectală a dacoromânei din secolele în care acestea au fost scrise[4]. Nici problema datării monumentelor de limbă românească veche nu putea fi soluţionată fără a dispune de un instrument de lucru adecvat. Al. Mareş a trecut încă din 1967 la elaborarea unui repertoriu de filigrane de pe hârtia întrebuinţată în secolul al XVI-lea, lucrare încheiată în 1977, dar publicată în 1987: *Filigranele hârtiei întrebuinţate în ţările române în secolul al XVI-lea*. Examinarea minuţioasă a mii şi mii de filigrane a permis autorului să stabilească durata de consum a hârtiei în secolul respectiv şi, implicit, să determine probabilitatea de datare prin această metodă[5].

În paralel cu aceste lucrări, membrii sectorului au elaborat zece ediţii, dintre care nouă referitoare la texte din secolul al XVI-lea: *Liturghierul lui Coresi* (Al. Mareş, 1969), *Pravila ritorului Lucaci* (I. Rizescu, 1971), *Manuscrisul de la Ieud* (Mirela Teodorescu şi Ion Gheţie, 1977), *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea* (Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Al. Mareş, Alexandra Roman-Moraru şi Florentina Zgraon, 1979), *Codicele Voroneţean* (Mariana Costinescu, 1981), *Catehismul lui Coresi* (Alexandra Roman-Moraru), *Pravila lui Coresi* (Gh. Chivu), *Fragmentul Todorescu* (Ion Gheţie), *Glosele Bogdan* (Magdalena Georgescu), *Prefeţe şi epiloguri* (Emanuela Buza şi Florentina Zgraon), ultimele cinci grupate în volumul *Texte literare româneşti din secolul al XVI-lea*, apărut în 1982, sub coordonarea lui Ion Gheţie. Acestora li se adaugă ediţia *Codex Sturdzanus* (1993), realizată în afara planului de cercetare de către

[4] *Localizarea textelor vechi româneşti după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 319–406; idem, *Les particularités linguistiques, moyen de localisation des anciens textes roumains*, în „Revue roumaine de linguistique", XI, 1966, nr. 4, p. 325–337.

[5] *Câteva observaţii în legătură cu probabilitatea de datare prin filigrane*, în LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 305–308 (republicat în volumul autorului *Scriere şi cultură românească veche*, Bucureşti, 2005, p. 305–307).

BDD-A587 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:30 UTC)

Gh. Chivu, cuprinzând texte care au reprezentat obiectul unor cercetări întreprinse de autor în intervalul 1978–1982 şi subsumate aceluiaşi proiect mai sus-amintit. Beneficiind de studii filologice şi lingvistice şi reproducând textele în transcriere interpretativă, ediţiile precitate mai cuprind indici de cuvinte şi facsimile. În studiile filologice ale acestor ediţii se dezbat o serie de probleme care interesează istoria textelor respective: datarea şi localizarea copiei (tipăriturii), originalul străin al traducerii, regiunea în care s-a efectuat transpunerea în limba română, curentul cultural care a iniţiat-o etc.

Numeroase alte contribuţii filologice, tratând probleme asemănătoare şi referindu-se în bună parte tot la texte din secolul al XVI-lea, au fost publicate de membrii sectorului în seria *Studii de limbă literară şi filologie* (3 volume, 1969–1974) şi în volumul *Cele mai veche texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice* (1982, coordonator Ion Gheţie). În rândul acestora trebuie încadrate şi cercetările filologice întreprinse de Ion Gheţie şi reunite în volumul *Începuturile scrisului în limba română* (1974). Stadiul atins de cercetările româneşti de filologie până în jurul anului 1970 este prezentat de Ion Gheţie şi Al. Mareş în volumul *Introducere în filologia românească. Probleme, metode, interpretări* (1974), în care se regăsesc, totodată, şi unele soluţii şi interpretări noi.

Toate aceste contribuţii, eşalonate pe durata a douăzeci de ani, au permis în cele din urmă elaborarea monografiei *Originile scrisului în limba română*, publicată de Ion Gheţie şi Al. Mareş în 1985. Fără a ajunge la rezultate spectaculoase, epoca primelor încercări de a scrie româneşte neputând fi fixată (de altfel, autorii nici nu şi-au propus un asemenea scop inabordabil), lucrarea examinează desfăşurarea activităţii literare, în secolul al XVI-lea, în mai multe centre culturale situate în Transilvania, Banat-Hunedoara, Moldova şi Muntenia şi chiar în afara teritoriului românesc (Chios, Varşovia), nu însă şi în Maramureş, considerat decenii de-a rândul „patria" scrisului literar românesc. Când se va cunoaşte data copierii *Psaltirii Hurmuzaki*, precizează autorii, se va putea şti dacă este sau nu posibil să plasăm începuturile activităţii literare româneşti înaintea secolului al XVI-lea[6]. Cu publicarea acestei lucrări s-a încheiat practic o primă etapă de cercetare filologică în cadrul sectorului.

3. În etapa următoare, care ţine până în 1992, sunt de consemnat două lucrări cu profil filologic. Prima este monografia *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului literar românesc* (1994), în care Ion Gheţie şi Al. Mareş, fructificând în bună parte

[6] Vezi Al. Mareş, *Consideraţii pe marginea datării* ***Psaltirii Hurmuzaki***, în LR, XLIX, 2000, nr. 4–6, p. 675–683 (republicat în volumul *Scriere şi cultură românească veche*, p. 308–315).

BDD-A587 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:30 UTC)

rezultatele unor cercetări mai vechi, avansează puncte de vedere noi asupra unor probleme cum ar fi relaţia dintre tipăriturile coresiene şi textele rotacizante, patronajul tipăriturilor diaconului muntean, Coresi şi dezvoltarea limbii române literare etc. A doua lucrare, publicată în acelaşi an este *Crestomaţia limbii române vechi*, vol. I (1521–1639), alcătuită de Emanuela Buză, Magdalena Georgescu şi Florentina Zgraon sub conducerea lui Al. Mareş.

4. Din 1992 se poate vorbi despre o nouă etapă în cercetările filologice ale sectorului, interesul cercetătorilor îndreptându-se cu predilecţie spre ediţiile de text. Cărţile populare, îndeosebi apocrifele religioase, neglijate în vechiul regim, au constituit un nou obiect de studiu. Într-un timp relativ scurt, puţin peste un deceniu, s-au publicat ediţiile a 18 asemenea texte în seria *Cele mai vechi cărţi populare în literatură română* (coordonator Ion Gheţie şi Al. Mareş): vol. I, 1994: *Floarea darurilor* (Alexandra Moraru), *Sindipa* (Magdalana Georgescu), vol. II, 1997: *Fiziologul* (V. Guruianu), *Archirie şi Anadan* (Magdalena Georgescu), vol. III, 1997: *Călătoria lui Zosim la blajini* (Maria Stanciu-Istate), *Bertoldo* (Magdalena Georgescu), vol. IV, 2001: *Palia istorică* (Alexandra Moraru, în colaborare cu Mihai Moraru), vol. V, 2001: *Alexie, omul lui Dumnezeu* (Maria Stanciu-Istrate), *Lemnul crucii* (Emanuela Timotin), *Disputa lui Isus cu Satana* (Liliana Agache), vol. VI, 2002: *Vedenia Sofianei, Viaţa lui Anastasie, Vedenia lui chir Daniil* (Emanuela Timotin în colaborare cu Andrei Timotin), vol. VII, 2003: *Istoria lui Poliţion şi a Militinei* (Florina Racoviţă-Cornet), vol. VIII, 2003: *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer*, *Învăţătură despre vremea de apoi a proorocului Isaia* (Al. Mareş), vol. IX, 2004: *Viaţa Sfântului Vasile cel Nou şi vămile văzduhului* (Maria Stanciu-Istrate), vol. X, 2005: *Legenda duminicii* (Emanuela Timotin), vol. XI, 2006: *Alexandria* (Florentina Zgraon). Publicată în afara seriei amintite, dar alcătuită, de asemenea, în cadrul sectorului de limbă literară şi filologie, este ediţia *Vieţii lui Esop* (1999), datorată Violetei Barbu. În aceste ediţii, indicele exhaustiv de cuvinte a fost înlocuit printr-un glosar, iar facsimilele nu s-au mai reprodus în totalitate, ci selectiv şi în număr extrem de mic. Aparţinând aceluiaşi domeniu de cercetare este şi volumul lui Al. Mareş *Cărţi populare din secolul al XVI-lea–al XVIII-lea. Contribuţii filologice* (2006), în care sunt reunite 15 articole şi studii privind literatura populară scrisă în epoca veche.

Concomitent s-au realizat şi ediţii consacrate unor texte aparţinând altor sfere ale culturii. Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu au alcătuit ediţia *Psaltirii Hurmuzaki* (2005), împlinind astfel un vechi deziderat al filologiei noastre[7], iar Otilia

[7] Ion Gheţie, Al Mareş, *Introducere în filologia românească. Probleme, metode, interpretări*, Bucureşti, 1974, p. 185.

BDD-A587 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:30 UTC)

Dragomir a oferit o nouă ediție pentru *Istoria Țării Româneşti, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino* (2006). La rândul său, Gh. Chivu a publicat prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină, *Institutiones linguae valahicae* (2001, în colaborare cu Lucia Wald), şi *Dictionarium valachico-latinum,* cunoscut ca *Anonymus Carasebesiensis* (2008), text scris cu litere latine şi ortografie maghiară.

5. În afara activității de plan, membrii sectorului de limbă literară şi filologie au avut, de asemenea, numeroase alte realizări. Ion Gheție a publicat *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu* (1966) şi, împreună cu Mirela Teodorescu, ediția Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice* (1970). Mariana Costinescu a îngrijit editarea ziarului *Propăşirea. Foaie ştiințifică şi literară* (1980, în colaboare cu Petre Costinescu). Aceeaşi cercetătoare, dispărută prematur dintre noi († 1989), împreună cu Alexandra Moraru, dispărută şi ea de curând († 2008), Magdalena Georgescu şi Florentina Zgraon au colaborat la editarea *Bibliei de la Bucureşti* (1988), primele două autoare asigurând şi stabilirea normelor de transcriere. Alexandra Moraru a făcut parte şi din colectivele care s-au îngrijit de editarea *Psaltirii* de la Bălgrad (2001) şi a *Septuagintei* (2004, unde a efectuat traducerea din greacă şi a redactat notele pentru *Iisus Navi*). Gh. Chivu, care a manifestat în vremea din urmă un interes constant pentru scrierile lui Gh. Coşbuc, a publicat din opera acestuia traducerea şi comentariul pentru *Divina Comedie* (1985, 1988, 1998)[8], *Poezii, Proză* (2006)[9] şi *Povestea unei coroane de oțel* (2007). Ion Gheție şi Al. Mareş au reluat într-o formă simplificată problema originilor scrisului românesc în volumul *De când se scrie româneşte* (2001), iar Al. Mareş a publicat un volum de studii filologice, *Scriere şi cultură românească veche* (2005), şi o sinteză a sistemelor de criptare din secolele al XV-lea–al XVIII-lea sub titlul *Scrierea tainică la români* (2007).

6. La capătul acestei scurte expuneri, putem afirma, fără teamă de a greşi, că activitatea filologică a Sectorului de limbă literară şi filologie a urmat de-a lungul timpului un plan bine determinat. În lucrările realizate este evidentă o primenire metodologică, vizibilă în special în operațiile de localizare şi datare a vechilor monumente de limbă românească. Precizări metodologice au fost aduse de Ion Gheție şi Al. Mareş şi în privința reproducerii textelor în transcriere interpretativă[10]. Probabil că acest fundament teoretic existent în mai toate lucrările înfăptuite i-a

[8] *Opere alese*, Editura Minerva, vol. VII, 1985, vol. VIII, 1988 şi vol. IX, 1998.

[9] *Opere,* Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, vol. I–II, 2006.

[10] *Introducere în filologia românească. Probleme, metode, interpretări*, p. 174–177.

BDD-A587 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:30 UTC)

determinat pe unii cercetători să vadă în realizările sectorului nostru expresia unei veritabile şcoli filologice[11].

7. În momentul de faţă membrii sectorului lucrează la elaborarea unui corpus al însemnărilor româneşti de pe cartea manuscrisă şi tipărită din colecţiile Bibliotecii Academiei Române. Pentru aprofundarea cunoaşterii istoriei limbii române, însemnările reprezintă o sursă documentară extrem de preţioasă, nevalorificată până în prezent decât într-un procent foarte redus. Totodată, Florentina Zgraon pregăteşte o ediţie a scrierilor lui Petru Pavel Aron. Se află în pregătire, în afara planului de cercetare al sectorului, câteva volume din seria *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*: vol. XII: *Varlaam şi Ioasaf* (Maria Stanciu-Istrate), vol. XIII: *Apocalipsul Maicii Domnului* (Cristina Dima), vol. XIV: *Legenda Sfântului Sisinie* (Marius Mazilu), *Visul Maicii Domnului* (Emanuela Timotin), vol. XV: *Disputa lui Panaghiot Filozoful cu Azimit Papistaşul* (Al. Mareş). În sfârşit, în cursul acestui an va vedea lumina tiparului o lucrare despre limba descântecelor româneşti, în care autoarea, Emanuela Timotin, pune la contribuţie numeroase texte manuscrise, publicate cu acest prilej pentru prima dată.

L'ÉCOLE PHILOLOGIQUE DE L'INSTITUT DE LINGUISTIQUE „IORGU IORDAN – AL. ROSETTI"

(Résumé)

Désignant la critique des textes et la technique des éditions, la philologie a constitué pour le secteur de langue littéraire et de philologie l'un des principaux objectifs de la recherche scientifique. Les nombreux ouvrages entrepris depuis 1965 et jusqu'à présent par les membres de ce département suivent un plan bien établi et contiennent des renouvellements méthodologiques concernants la reproduction, la localisation et la datation de textes anciens. C'est probablement ce fondement théorique observable à peu près dans tous les ouvrages présentés qui a déterminé certains chercheurs de voir dans les réalisations de ce département l'expression d'une véritable école philologique.

Cuvinte-cheie: filologie, texte vechi, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti".
Mots-clés: philologie, textes anciens, L'Institut de Linguistique „Iorgu Iordan – Al. Rosetti".

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

[11] Vezi *Floarea darurilor. In memoriam Ion Gheţie*. Volum îngrijit de Violeta Barbu şi Alexandru Mareş, Bucureşti, 2006, p. 8.

BDD-A587 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:30 UTC)